

No

VERBINDING

3

oktober 2025

OP DE KOFFIE BIJ

Jan Welink

RENTMEESTERSCHAP

per regio verschillend ingevuld

DE OVERHEID

wie is dat eigenlijk?

STEMMEN

drie landbouw-woordvoerders
aan het woord

Colofon

VERBINDING, JAARGANG 10, NUMMER 3, OKTOBER 2025

Verbinding is het informatiemagazine van Christen Contact Agrarisch (CCA) en CGMV agrariërs. CCA is een christelijke vereniging van leden die zich met de agrarische sector verbonden voelen. CCA ondersteunt bij het maken van rechtvaardige keuzes, thuis, op het werk en in het bedrijf. CGMV is een vakorganisatie voor christenen waarbinnen agrariërs verenigd zijn. Verbinding verschijnt vier keer per jaar.

REDACTIE

Wiggele Oosterhoff
Pieter Cnossen

EINDREDACTIE
Ineke Evink

DRUKWERK EN DISTRIBUTIE:
Drukkerij Van Dijk, Meppel

REDACTIEADRES CGMV
CGMV agrariërs
E: redactie@cgm.nl

REDACTIEADRES CCA
Wiggele Oosterhoff
E: wiggele@oosterhoff-consult.nl

SECRETARIAAT CCA

Graaf van Lyndenlaan 25
3771 JB Barneveld
T: 0342 – 42 41 13

E: administratie@cca-nederland.nl
W: www.cca-nederland.nl

SECRETARIAAT CGMV

Hanzelaan 344
8017 JL Zwolle

T: 038 – 42 54 379
E: info@cgm.nl
W: www.cgm.nl/agrariërs

ADVERTENTIES

Theo Wijbenga
T: 06-51426179
E: advies@theowijbenga.nl

VERANTWOORDELIJKHEID

Aan artikelen en rubrieken wordt de grootst mogelijke zorg besteed, maar de ervaring leert dat fouten nooit helemaal zijn te voorkomen. Daarom kan geen verantwoordelijkheid worden aanvaard voor eventueel onvoorziene gevolgen, veroorzaakt door fouten in gegevens die door derden zijn aangeleverd. Standpunten, verwoord in artikelen en interviews door derden, hoeven niet overeen te komen met de standpunten van CCA en CGMV.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ABONNEMENTEN

U kunt een abonnement op het blad nemen door lid te worden van CCA of CGMV agrariërs (of beide). Op de websites (www.cgm.nl en www.cca.nl) staat hoe u zich kunt aanmelden als nieuw lid. Het lidmaatschap van het CCA kost € 80,- per jaar (€ 75,- bij automatische incasso); bij CGMV agrariërs hangt de contributie af van het inkomen. Ook kunt u een los abonnement nemen voor € 25,- per jaar.

Overdenking

EEN OVERHEID DOOR GOD GEGEVEN

In weinig sectoren is er zoveel onvrede over overheden als in de agrarische sector. Regels stapelen zich op. Bedrijven gaan op slot en sommige agrariërs moeten zelfs hun bedrijf beëindigen. De overheid, in welke vorm dan ook, zien we hen als door God gegeven?

Het ging al mis in Genesis 3. De mens, zo goed geschapen naar Gods beeld, wilde zelf als God zijn. Geen hogere macht boven je, maar zelf je weg bepalen. Hoe is dat voor ons? Leven we in afhankelijkheid van Hem? Of denken we het allemaal zelf wel te weten en hebben we God niet zo nodig?

Maar wat een wonder dat het niet ophield bij de zondeval. God zocht de mens op, Hij wist wat goed voor hen was. Hij gaf hen zijn geboden en verordeningen. Hij gaf hen leiders en machthebbers. Hij zorgde voor orde, zodat mensen konden samenleven. Dat mag je ervaren als een Godsgeschenk.

Maar de gebrokenheid van de mensheid is nog steeds aanwezig, ook als we naar onze overheden kijken. Mensen die leven zonder God. Laten we dan ook, met Petrus, hen ervaren (1 Petrus 2:13) als van God gegeven. En bidden voor leiders die Hem erkennen, zodat Gods orde weer zichtbaar mag worden, nu en in de (eeuwige) toekomst. Dan is er een toekomst vol van Hoop!

Peter Slingerland, voorzitter CCA

Agenda

Kijk op:

CCA: www.cca-nederland.nl

CGMV: cgm.nl/actueel

Inhoud

4 DE RELATIE TUSSEN OVERHEID EN LANDBOUW

8 TWEE SOORTEN RENTMEESTERSCHAP

10 OP DE KOFFIE MET JAN WELINK

13 COLUMN HERMINEKE

14 LANDBOUWBELEID IN DRIE INTERVIEWS

Verkiezingen

Op woensdag 29 oktober 2025 zijn er Tweede Kamerverkiezingen. Het kabinet Schoof is inmiddels twee keer gevallen. Een unicum in de parlementaire geschiedenis.

Vanwege deze actualiteit gaat dit oktobernummer van Verbinding over de relatie tussen overheid en sector. Beter geformuleerd; tussen overheden en sectoren: meervoud. Want dé overheid bestaat niet. We kennen er meerdere: van Brussel tot de gemeente. Daarnaast bestaat de land- en tuinbouw ook uit meerdere deelsectoren.

We gaan op pad (met koffie) met Jan Welink. Hij is toezichthouder bij de provincie Overijssel en vindt samenwerking tussen overheden, boeren en burgers heel belangrijk. We gaan in gesprek met christelijke politici over hun plannen voor de toekomst van de land- en tuinbouw. Wat staat er in diverse partijprogramma's?

Tanja van Hummel is promovendus bij de Rijksuniversiteit Groningen. Zij schrijft over de gesprekken die ze voerde met protestantse boeren op de Veluwe en katholieke boeren in Twente. Ze laat zien hoe verschillen in geloof kunnen leiden tot een andere verhouding met overheden.

Tenslotte hebben we enkele lezers gevraagd om op een stelling te reageren. Dank daarvoor.

De verhouding tussen overheden en landbouwsectoren is niet altijd positief. Over en weer zijn er zorgen over die relatie. Dat lees je terug in dit nummer van Verbinding. Tegelijkertijd klinkt de oproep om weer te gaan stemmen en vooral om te blijven bidden.

We wensen je leesplezier en inspiratie toe.

Wiggele Oosterhoff, redacteur

De overheid bestaat niet

'De overheid is onbetrouwbaar'. 'Van de overheid hoef je niets te verwachten'.

'De overheid is vooral met zichzelf bezig'. Deze oneliners komen je misschien bekend voor. Ze vertellen iets over het vertrouwen van mensen in de overheid. Hoe ziet die relatie tussen de overheid en de land- en tuinbouwsector eruit?

Tekst: Wiggele Oosterhoff Beeld: Unsplash

VERKIEZINGEN

Ik schrijf dit artikel een week nadat NSC uit het demissionaire kabinet Schoof is gestapt. VVD en BBB, samen goed voor 32 zetels in de Tweede Kamer, vormen de basis van wat er nog over is van het kabinet Schoof. De politieke commentatoren noemden het debat over de ontstane situatie een surrealistisch toneelstuk. Het is de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen op woensdag 29 oktober aanstaande. Vanwege die verkiezingen gaat dit nummer van Verbinding over de relatie tussen de overheid en de land- en tuinbouwsector.

OVERHEID - OVERHEDEN

De oneliners aan het begin gaan over *de* overheid. Enkelvoud. Maar *de* overheid bestaat niet, zeker niet in relatie tot de land- en tuinbouw. De sector heeft namelijk met meerdere overheden te maken.

De belangrijkste overheid is de Europese Unie in Brussel. Daar wordt het gemeenschappelijke landbouwbeleid gemaakt en daar komen landbouwsubsidies vandaan. Dat is al zo vanaf het Verdrag van Rome in 1957. Voor agrarische ondernemers is het belangrijk om kennis te nemen van de koers die in Brussel wordt uitgezet. Bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid, gewasbescherming, biodiversiteit, enzovoorts. Die koers bepaalt het speelveld in Nederland.

"Den Haag doet niets anders dan Europees beleid naar de regio vertalen."

Een aantal jaren geleden interviewde ik Derk Boswijk (CDA) voor een artikel in Verbinding. Hij zei toen 'dat Den Haag Europees beleid moet vertalen naar de regio'. Niets minder maar vooral niets meer. Want in de regio moet het gebeuren. In Nederland zijn regio's zijn heel verschillend voor wat betreft bodem, waterhuishouding, landgebruik en cultuur. Hij pleitte in dat interview daarom voor gebiedsgericht werken. Het rijtje overheden begint dus met Brussel, en daarna volgen nationale en regionale overheden. Wanneer mensen over *de* overheid spreken, hebben ze het vaak over de nationale overheid in Den Haag, over het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN). Logisch, want veel van de opgaven die we in de sector kennen, liggen daar op tafel. We verwachten dat Den Haag met oplossingen oor het stikstofprobleem in Nederland komt. Ook in de regio hebben boeren, tuinders en burgers met overheden te maken. Denk aan de provincie, de gemeente en het waterschap. Ze spelen bijvoorbeeld bij de vergunningverleningen een grote rol.

SCHUIVENDE PANELEN

In mijn werkomgeving hoor ik mensen zeggen: 'Den Haag heeft zich in korte tijd volstrekt irrelevant gemaakt'. Ik vind dat nogal een uitspraak en tegelijkertijd herken ik er wel iets van, zeker met de politieke ontwikkelingen in Den Haag van de afgelopen week in het achterhoofd.

Tegelijkertijd zie ik ook provincies (IPO) de handen in elkaar slaan. Samen met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Bouwend Nederland, LTO en NAJK hebben zij een nieuw stikstofplan gepresenteerd. Zo lijkt het erop dat regionale overheden leiderschap tonen en richting geven voor de toekomst. Boeren, tuinders en burgers hebben te maken met meerdere overheden.

De relatie met elk van die overheden kan heel verschillend zijn. Brussel kan als ver weg worden ervaren, terwijl het landbouwbeleid daar wordt gemaakt. Den Haag kan als incompetent of irrelevant worden ervaren, terwijl een sterk ministerie van LVVN heel belangrijk is voor de lobby in Brussel. Boeren en burgers hebben vaak rechtstreeks met provincies, gemeenten en waterschappen te maken. Die nabijheid is belangrijk. Want in de regio moet het gebeuren.

DIVERSITEIT

Tot nu toe is dit hoofdartikel een algemene beschouwing over de relaties tussen overheden en boeren en burgers. >>

"Kiezen vraagt om vrijheid, verbondenheid en verantwoordelijkheid."

Die relaties zijn divers.

Wellicht typeert het woord 'divers' ook het beste de relaties tussen overheden en christenen. Bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen stemde minder dan de helft van de christenen in Nederland op een christelijke partij. Een flink deel van de christenen blijkt op andere politieke partijen te stemmen, van links tot rechts. Zoals er grote diversiteit is tussen kerken in Nederland, zo is er ook grote diversiteit in het stemgedrag van christenen.

BIJBEL

In de Bijbel wordt op diverse plaatsen geschreven over de relatie met overheden.

Een bekend gedeelte is Romeinen 13. Daar staat dat ieder mens zich moet onderwerpen aan de gezagsdragers die over hem zijn gesteld. Zij zijn immers dienaren van God. En, staat erbij: 'om die reden immers betaalt u ook belastingen. Geef dus aan allen wat u verschuldigd bent: belasting aan wie belasting, tol aan wie tol, ontzag aan wie ontzag, eer aan wie eer toekomt'. Het is een bekende tekst, waarover ik weinig meer hoor of lees, en die – laten we eerlijk zijn – ook wel wat ongemakkelijk aanvoelt. Nietwaar?

Paulus lijkt in de brief aan de Romeinen aan te sluiten bij een uitspraak van Jezus. In Mattheus 22 proberen de Farizeeën Jezus een strikvraag te stellen over het betalen van belasting aan de keizer. Met een munt in de hand zegt Hij dan: 'Geef aan de keizer wat van de keizer is, en aan God wat van God is.' Het is niet een rechtstreeks antwoord op de strikvraag van de Farizeeën, maar een antwoord waarin richting wordt gegeven. Diezelfde Paulus schrijft in zijn eerste brief aan Timotheüs: 'Bid en dank voor alle mensen, voor koningen en allen die hooggeplaatst zijn in het bijzonder'. Nog zo'n richtingwijzer.

KOMENDE VERKIEZINGEN

Eén of twee weken nadat dit nummer van Verbinding bij jou op de mat is gevallen, ga je (hopelijk) naar de stembus. Stemmen is een democratisch recht en wat mij betreft ook een verantwoordelijkheid. In dit nummer van Verbinding lees je geen stemadvies, dat zou wat mij betreft ongepast zijn. Die keuze is ieders eigen verantwoordelijkheid.

Wel wil ik aan het einde van dit artikel proberen iets te schrijven over de relatie van christenen, die zich verbonden voelen met de agrarische sector, met overheden. Ik doe dat met behulp van een aantal waarden.

Verbondenheid.

Verbondenheid is een van de drie kernwaarden van CCA. Het is een feit dat jij en ik als boeren en burgers in Nederland leven. Het is een feit dat Nederland onderdeel is van de Europese Unie. We *zijn* verbonden met Europa en met Nederland. Tegelijkertijd voelen we ons wellicht het meest verbonden met de mensen om ons heen, dichtbij in de regio.

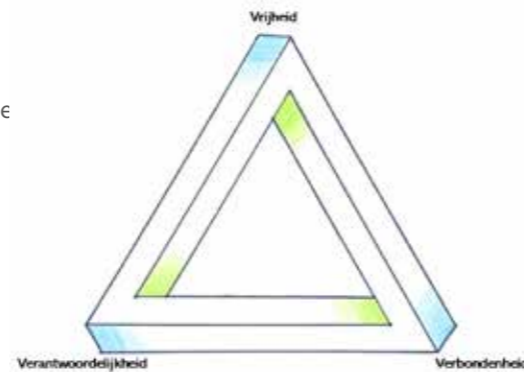
Verantwoordelijkheid.

Als christenen hebben we verantwoordelijkheid gekregen. Voor de schepping, de natuur, de bodem, voor elkaar. Vaak gebruiken we daar de term 'rentmeesterschap' voor. Verantwoordelijkheid krijg je en kun je nemen. We doen dat op heel verschillende manieren. De een voelt zich geroepen als minister in een kabinet of als gedeputeerde in een provincie. Een ander voelt zich geroepen als diaken

in een kerk of als vrijwilliger bij de Voedselbank.

Vrijheid.

Gelukkig leven we in Nederland in een democratie. We leven in vrijheid, al ruim tachtig jaar. Vrijheid vraagt om verantwoordelijkheid en bijzonder genoeg ook om verbondenheid. Verbondenheid, verantwoordelijkheid en vrijheid zijn als het ware drie zijden van een gelijkzijdige driehoek.

OPROEP

Ik wil je vragen om bij jezelf na te gaan welke waarde die drie waarden verbondenheid, verantwoordelijkheid en vrijheid voor jou hebben. Hoe die in je dagelijkse handelen een rol spelen. Praat daar met elkaar over. Spreek er met God over in je gebed. Bid voor de wereld, voor dit land en voor de mensen. Bid voor de komst van Gods nieuwe wereld.

OVERDENKING

RENTMEESTERSCHAP

DE EEN RAAKT VERBONDEN MET DE GROND VAN HET BEDRIJF,
DE ANDER MET HET LANDSCHAP

Tanja van Hummel promoveert op 16 oktober aan de Rijksuniversiteit Groningen op het proefschrift ‘Diepste waarden botsen in klimaatgerelateerde conflicten’. Voor dit onderzoek onderzocht ze onder meer hoe melkveehouders in Noordoost Twente en in de Gelderse Vallei/Veluwe denken over mens, dier, natuur en de landbouw.

Tekst: Tanja van Hummel Beeld: Paul Voorham

8 “Rentmeester, zo zie ik mezelf.” Dat antwoordden melkveehouders in de Gelderse Vallei en op de Veluwe toen ik vroeg hoe ze zichzelf als boer zien. Hier hoorde ik dat je de grond in bruikleen hebt gekregen van de Heer. Deze grond is door je ouders en grootouders bewerkt, en aan jou is nu de taak het land in goede staat door te geven aan de volgende generatie.

Ook in Noordoost Twente vertelden boeren dat ze de boerderij en het land willen doorgeven aan de volgende generatie, maar ze beschreven dat niet in religieuze termen. Hier verwijst rentmeesterschap naar het Saksische erfrecht dat de boerderij ongedeeld moet worden doorgegeven aan de volgende generatie.

Beide regio’s liggen in Nederland, maar ze representeren twee verschillende werelden. In dit artikel zet ik die verschillen uiteen op basis van mijn

onderzoek naar levensbeschouwelijke overtuigingen van melkveehouders over mens, natuur en dier. Ik onderzocht hoe die onderling van elkaar verschillen, en hoe die botsen met ideeën van politieke partijen over het conflict tussen landbouw, natuur en stikstof.

Cultuuropdracht

In den beginne schiep de Heer de aarde en al wat daarop leeft. Op de zesde dag schiep de Heer de dieren en de mensen. Aan de mensen gaf Hij de opdracht een naam te geven aan alles dat bestaat en om de aarde te bewerken en te bewaren. Het is deze tekst in Genesis 1 waaraan protestantse en gereformeerde boeren de cultuuropdracht ontlede.

De cultuuropdracht is een persoonlijke roeping waarin de Heer het individu roept tot een bepaald soort werk. Hoe je aan die roeping invulling geeft, is aan jou en daarover leg je verantwoording af aan de Heer.

Deze cultuuropdracht wordt door melkveehouders vaak omschreven als de opdracht een goede rentmeester te zijn. Maar wanneer ben je eigenlijk een goede rentmeester? In de jaren tachtig en negentig was je een goede rentmeester als het bedrijf groter was geworden en meer omzet was gaan draaien. Daardoor was er meer kans dat de boerderij door de volgende generatie kon worden voortgezet.

Intensivering, het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest werden toen gezien als een uiting van menselijk vernuft, en meer productie betekende minder honger in de wereld. Tegenwoordig zien we ook de keerzijde van de modernisering en optimalisatie in de melkveehouderij en verschuift overeenkomstig de invulling van het rentmeesterschap.

Gelderse Vallei en Veluwe

Tijdens mijn veldwerk in het schooljaar

2022-2023 hield ik 17 interviews met 24 melkveehouders in het gebied Gelderse Vallei en Veluwe. De geïnterviewde boeren gaven voornamelijk een Bijbelse en generationele interpretatie van het rentmeesterschap. De Bijbelse interpretatie van het rentmeesterschap houdt in dat boeren ervaren dat God hen als rentmeester heeft aangesteld.

Zij baseren dit op het scheppingsverhaal (Genesis 1 en 2) en op het tweede verbond dat God met Noach sluit na de Zondvloed (Genesis 9: 8-11). Dit tweede verhaal is met name voor veehouders relevant, omdat zij hierin lezen dat de Heer veehouderij goedkeurt en dat wij dieren mogen gebruiken om ons te voeden.

Daar staat echter niet hoe de veehouderij eruit zou moeten zijn. Daarvoor verwijzen ze naar Spreuken 12:10 waar we lezen: ‘De rechtvaardige kent het leven van zijn vee, maar het hart van de goddelozen is naamloos’. Anders geformuleerd: het is een plicht om goed voor je dieren te zorgen.

Schakeltje

Het generatieve rentmeesterschap legt niet de nadruk op de roeping, maar op de keten van generaties waarin de boer een schakeltje is. De boer heeft de grond als het ware in bruikleen gekregen en heeft de plicht er goed voor te zorgen zodat de grond in goede staat overgaat naar de volgende generatie. Deze boeren voelen zich verbonden met hun voorouders die hen tot steun en voorbeeld dienen en ze houden rekening met de toekomstige generatie.

Kenmerkend voor deze twee interpretaties van rentmeesterschap is dat het gaat over de relatie tussen God, de melkveehouder en het land van de boerderij. Hoe anders is dat in Noordoost Twente.

Noordoost Twente

Mijn vijftien gesprekken in Noordoost Twente begonnen standaard met “Ik heb x dieren, x hectaren grond in eigendom en x hectaren in pacht”. Na de statistieken over het bedrijf, kwamen de verhalen. Ze vertelden over de passie voor de dieren, de trots op het landschap en de waarde van noaberschap.

De liefde voor de dieren uitte zich verbaal en fysiek: “De beesten kennen mij beter dan ik mijzelf”, en “Een nacht doorhalen? Voor mijn koeien heb ik alles over”. Zorg en liefde staan naast productie en afvoeren naar de slacht. Nuttig, goed en liefde zijn hier verschillende categorieën, terwijl op de Veluwe de liefde voor het vee niet wordt uitgesproken maar zichtbaar is in de omgang met het vee.

De trots op het landschap komt door de verbondenheid met de natuur. Het mooie coulisselandschap is het product van de mensen en de natuur, die samen dit land hebben gevormd. Deze visie gaat terug naar vroegere tijden. Voordat het land werd verkaveld, waren hier markes. Boeren namen samen praktische besluiten over hoe met het land om te gaan. De markes zijn verdwenen, maar de relatie met het land en de idee dat het landschap het product is van de samenwerking tussen boer en natuur is gebleven.

Noaberschap, tot slot, gaat over de relaties in de gemeenschap. Noaberschap is elkaar helpen en tegelijkertijd samen een leuke tijd hebben. Hier ligt een personalistisch mensbeeld onder: je wordt wie je bent door de interactie met de gemeenschap en de gemeenschap wordt weer geschapen door iedereen die zich voor de gemeenschap inzet. De dorpen

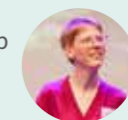
“Er zitten grote regionale verschillen in hoe melkveehouders hun beroep ervaren.”

en buurtschappen in deze regio zijn daardoor levende gemeenschappen waaraan alle bewoners hun steentje bijdragen.

Rentmeesterschap komt in dit verhaal niet voor. De relaties met natuur, vee en de gemeenschap krijgen meer aandacht. Maar op de achtergrond speelt wel dat de boerderij ongedeeld moet worden doorgegeven aan de volgende generatie. De kans daarop neemt aanzienlijk toe als de boerderij goed presteert én in een goede relatie staat tot het landschap en de gemeenschap. In dit deel van Nederland staat dus de verbondenheid met het vee, het landschap en de gemeenschap centraal.

Rentmeesterschap

Rentmeesterschap betekent voor de één dus verbondenheid met God en de grond en de boerderij, terwijl het voor een ander gaat over de verbondenheid met natuur, dieren, landschap en gemeenschap. Er zitten dus grote regionale verschillen in hoe melkveehouders hun beroep ervaren. Voor deze verschillen is op dit moment onvoldoende oog. Het zou mooi zijn als deze waarden van verbondenheid gerespecteerd worden in landbouwbeleid en als uitgangspunt worden genomen in het transitieproces van de landbouw.

Tanja van Hummel

Wie? **Jan Welink**
 Waar: **Provincie Overijssel**
 Wat: **Toezichthouder zwemwater en ontgrondingen**

Op pad met Jan Welink

Voor deze 'Op de koffie' neem ik mijn eigen thermoskan met koffie mee. Ik ga namelijk een dagje op pad met Jan Welink. Hij is toezichthouder zwemwater en ontgrondingen bij de provincie Overijssel. Hij appte: 'ik kom je om half negen ophalen en we maken er een mooie dag van'.

Tekst: Wiggele Oosterhoff Beelden: Jan Welink en Wiggele Oosterhoff

Door het afgraven van de houtwal, worden de eikenbomen verzwakt, komen ze los te staan en waaien ze bij een storm om. Hier is de houtwal goed hersteld en ziet het er weer mooi uit.

Als we de straat uitrijden, begint het gesprek direct met een actualiteit. In Flevoland is bij een agrarische bedrijf net een grote politieactie geweest. Er is niets strafbaars gevonden). Ik vraag Jan of hij in het veld vaak verdachte situaties tegen komt die mogelijk met ondermijning te maken hebben. Jan begint te vertellen: "De provincie Overijssel heeft voor ondermijning een aparte afdeling die zich hiermee bezig houdt. Als ik mogelijke signalen in de praktijk tegenkom dan kan ik dit bij die afdeling melden."

ONTGRONDINGEN

Er zijn twee soorten ontgrondingen: functionele en multifunctionele. Functionele ontgrondingen worden uitgevoerd om bijvoorbeeld waterrecreatie, natuurontwikkeling of waterberging te realiseren. Multifunctionele ontgrondingen zijn gericht op het winnen van delfstoffen. "In Overijssel hebben we zo'n twaalf zandwoningen", zegt Jan. "Heel grote en ook wat kleinere. De grotere zandwoningen zijn soms wel veertig jaar of langer in bedrijf. Vaak is het een combinatie van (bouw-)bedrijven die zo'n zandwinning exploiteert. We gaan later vandaag wel even bij eentje kijken. Maar eerst gaan we naar een illegale ontgraving, die inmiddels mooi hersteld is."

HOUTWALLEN

Langs de binnenwegen en op de houtwallen staan veel eiken. Sommige bomen zijn al meer dan 100 jaar oud. Jan: "Ik vind die oude eiken prachtig. Het zou een ramp zijn als daar een ziekte in komt. Zoals bij de essen die kunnen lijden aan de essentaksterfte, en bij de iepen de iepenziekte. Daarom is het wel goed wanneer er wat meer diversiteit van boomsoorten komt."

We stoppen bij een weiland met een houtwal. Jan pakt zijn tablet erbij en laat wat foto's zien. "Kijk, deze boer had de

grond tussen de eiken weggehaald en zo het perceel vlak gemaakt. Hierdoor zijn de wortels van de eiken beschadigd en komen de eiken op eilandjes te staan. Bij de eerste beste storm kunnen ze omwaaien. Als je grond weghaalt zonder vergunning, noemen we dat een illegale ontgraving. Soms kan ik het vanuit praktisch oogpunt wel enigszins begrijpen, bijvoorbeeld als een boer een doorgang voor machines van het ene naar het andere perceel wil maken. Maar dat wil niet zeggen dat dit zomaar kan en mag. Neem daarom altijd even contact op met de provincie. Hier moest de boer de houtwal herstellen. Dat betekent dat de grond teruggebracht moet worden, en dat de onderbeplanting opnieuw is aangeplant. Het ziet er nu weer goed uit. Ik zie brem, meidoorn, vuilboom, lijsterbes. Mooi!"

PRAATPLAAT EN AGRESSIE

Om illegaliteiten aan te pakken, maken toezichthouders gebruik van bestuursrecht en strafrecht. "Het strafrecht heb je als stok achter de deur echt nodig", vertelt Jan. "Maar liever lossen we zaken op met een goed gesprek. Of, nog liever, door het gewoon te voorkomen. Daarom zijn we nu bezig met het maken van een zogenaamde praatplaat. Daarin geven we informatie over dit soort ontgrondingen, vertellen we wat wel en niet mag en hoe je daarmee moet omgaan. In de praktijk zijn bij dit soort ontgrondingen vaak loonwerkers betrokken. Ook hen willen we met deze praatplaat bewust maken van wat wel en niet mag." Van de praatplaat komt het gesprek al snel op agressie. Heeft Jan daarmee te maken? "Als we op bezoek gaan bij iemand die een illegaliteit heeft begaan, gaan we altijd met z'n tweeën. Het komt wel eens voor dat je door iemand wordt uitgescholden of klemgereden. Dat is heftig. Gelukkig is daar op het werk wel goede aandacht voor. Als je zoiets

je overkomt, is er nazorg beschikbaar. Maar vaak is er bij zo'n situatie meer aan de hand dan alleen de geconstateerde overtreding, zoals problemen in de familie of in het bedrijf. En dan zijn wij de druppel die de emmer doet overlopen."

"Het liefst lossen we zaken met een goed gesprek op."

OVERHEDEN

Jan heeft als toezichthouder bij de provincie Overijssel met meerdere overheden te maken: met gemeenten, waterschappen en bijvoorbeeld Staatsbosbeheer. Voor een boer of burger kan het best ingewikkeld zijn om te weten bij welke instantie hij voor bepaalde zaken moet zijn. "Dat komen we in de praktijk wel tegen", vertelt Jan. 'Als we illegaliteiten in het veld constateren, blijkt er soms wel een aanvraag te zijn gedaan, maar bij de verkeerde instantie. Dan gaan we altijd eerst het gesprek aan met alle betrokkenen. Want ons doel is om als overheden samen op te trekken, richting boeren en burgers.'

ZANDWINNING

"Laten we even bij die ene zandwinning langsgaan," zegt Jan. We rijden eerst om de zandwinning heen. We zien de plas, de zuiger en enorme bulten zand liggen. Dan rijden we het terrein op en melden ons. Twee mannen zitten achter bureaus met veel schermen. Alles wat er gebeurt, van zand zuigen tot en met het zeven van het zand, volgen ze nauwgezet op grote schermen. Zo nu en dan is er over de portofoon contact met een vrachtwagenchauffeur die zand komt halen. "Dit is een grote zandwinning," zegt Jan. "Deze kan als alles goed gaat nog enkele decennia door."

>>

Misschien is dat toch de oude hovenier in mij.

DRIJFVEREN

We rijden naar een naastliggend natuurterrein. “Kijk, een groene specht”, roept Jan. Op mijn vraag waarom hij dit werk als toezichhouder mooi vindt, antwoordt hij: “Ik vind het mooi dat ik in mijn functie een bijdrage kan leveren aan het in stand houden van landschapselementen. Het doel van mijn werk is niet om zoveel mogelijk overtredingen te beboeten. Ik vind het belangrijk dat we samen - overheden, boeren en burgers - dit mooie landschap

behouden en onderhouden. Misschien is dat toch de oude hovenier in mij.” Jan lacht even en zegt dan: “Ik ga de opleiding Ecologie doen. Het bedrijf van zo’n zandwinning moet een plan maken voor inrichting en beheer. Ik wil daar graag meer van weten.”

Zandaufgravingen kunnen wel veertig meter diep worden en soms nog dieper. Wanneer zo’n zandaufgraving klaar is, wil men soms zo’n plas ‘verontdiepen’. De grond die daarvoor wordt gebruikt, moet aan bepaalde classificaties voldoen. Voor dat proces is het waterschap het bevoegd gezag. Boeren en burgers die in de buurt wonen, zijn daar soms best bezorgd over. Wat wordt er in de plas gestort? Welke stoffen kunnen daaruit

vrij komen? Het zijn situaties waar veel geld mee gemoeid is en processen die decennia lang effect kunnen hebben. Jan: “Ook hierbij geldt dat goed en open contact tussen de zandwinner, de boeren en de overheden heel belangrijk is.”

Het gesprek gaat vervolgens over hoe ver je moet gaan bij het in stand houden van natuur. Want ja, we wonen met achttien miljoen mensen op een heel klein stukje aarde. Daarnaast zijn meettechnieken steeds beter geworden, waardoor we veel stoffen in hele lage concentraties kunnen meten. Waar ligt de ondergrens dan?

ONHERSTELBAAR

De koffie is inmiddels op en we stoppen bij een viskraam. Even pauze. Dan rijden we door naar een andere illegaliteit. De ondernemer in kwestie heeft een oude esgrond uitgevlakt. Esgronden zijn beschermd vanwege de historische waarde, het bodemprofiel en de glooiing in het landschap. We rijden het terrein op en zien dat de hoogte is hersteld. Het landschap gloeit weer als vanouds. Maar onder de grond is het profiel onherstelbaar beschadigd. Het oude bodemprofiel van een esgrond krijg je nooit meer terug.

Door een dag op stap te zijn met Jan heb ik nieuwe dingen geleerd over ontgrondingen en verontdiepen. Ik heb Jans diepere drijfveer geproefd: hij wil het mooie landschap in Overijssel beschermen en dat niet alleen, maar als overheden, boeren en burgers samen!

COLUMN

Onze boerderij staat er dertig jaar!

Onze boerderij bestaat al dertig jaar! En in gedachten gaan we even terug in de tijd. Eigenlijk wist Jan al op zijn vierde dat hij boer wilde worden en na ‘Dronten’ was hij er klaar voor.

Jan was er dan wel klaar voor, maar de boerderij niet. Een Hollandse stal voor de winter en in de zomer met paard en wagen naar het land om in de doorloopwagen te melken. Het klinkt als een plaatje uit de vorige eeuw, en dat was het ook. Dit was niet de manier om het nog jarenlang vol te houden, dus stapte Jan met zijn ouders naar de burgemeester, ik was schemerig in beeld.

Na drie maanden was de vergunning om de boerderij naar ‘achter’ te verplaatsen in kannen en kruiken. Zo ging dat toen. We zagen het als een bevestiging van Boven en het is de reden geweest om de boerderij ‘De Verwondering’ te noemen.

Vergunning

Bijna 20 jaar geleden bouwden we onze B&B- en groepsaccommodatie. We kregen subsidie toe, omdat de provincie graag meer recreatie-activiteiten in het Groene Hart wilde. Een prachtig gebouw met vijf kamers en zestien bedden, waar al heel wat gasten genoten hebben van het wei-dse uitzicht. Een paar jaar eerder of een paar jaar later hadden we deze vergunning waarschijnlijk niet gekregen. We zagen het als een bevestiging van Boven en noemden dit gebouw ‘Betlehem’, broodhuis. Een prachtige plek om mensen te laten delen in onze ontvangen zegen.

In deze tijd kunnen we soms teleurgesteld zijn door de moeizame medewerking van de overheid. Er gaan weinig deuren open voor vergunningen. Het vertrouwen van de boer in de overheid én van de overheid in de boeren raakt op en daar hebben we onze weg in te zoeken. Soms kan ik hierdoor ontmoedigd raken.

Op zulke momenten denk ik even terug aan bovenstaande mijlpalen. Deze ankerpunten helpen mij om te realiseren dat boven de overheid altijd nog iemand staat die op onverwachte manieren deuren kan openen, ook al lijkt het onmogelijk. Daar hoop ik op, daar bid ik voor, in deze tijd vol ingewikkelheden.

Hermineke

Hermineke Vonk (1971) runt samen met haar man een veehouderij (100 koeien) en een B&B/groepsaccommodatie in Goudriaan (Zuid-Holland). Daarnaast is ze als docent, trainer, coach en auteur actief onder haar eigen naam hermineke.nl, binnen kerk, school en de agrarische sector.

INTERVIEWS

MET LANDBOUW-WOORDVOERDERS VAN DRIE CHRISTELIJKE PARTIJEN: CDA, CU EN SGP

Tekst: Ineke Evink

Jan Arie Koorevaar (46) staat op de vijftiende plek van de lijst van het CDA voor de Tweede Kamer. Het meest urgent vindt hij dat het landbouwbeleid weer voorspelbaar wordt. "Veel boeren zijn klem komen te zitten, en weten niet hoe ze de doelen kunnen bereiken die de landelijke overheid hen oplegt."

Welke kant wil uw partij op met de landbouw in Nederland?

"We hebben een realistisch verhaal, en dat begint met de erkenning dat boeren voor ons eten zorgen en ons landschap beheren. Boeren verdienen een goede prijs, niet alleen voor hun producten maar ook voor hun bijdragen aan natuur en landschap. Groei zit er niet meer in, daar moet je helder in zijn. Overheidsbeleid moet erop gericht zijn dat je ook zonder groei een goede boterham kunt verdienen."

"Veel boeren zijn klem komen te zitten"

Het CDA heeft veel ministers van Landbouw geleverd. Had het CDA niet eerder moeten zien dat het idee van eindeloze groei niet werkt?

"Na de oorlog werden boeren werden alleen maar gezien als producent van zo goedkoop mogelijk en zoveel mogelijk veel voedsel. De afgelopen jaren kregen ook andere waarden een belangrijke plek. Maar we hebben gezien dat het niet eindeloos kan doorgaan met alleen focussen op productie. De overheid is ook verantwoordelijk voor de leefomgeving, voor biodiversiteit, natuur en landschap. Ik voel me daar vanuit de gedachte van rentmeesterschap verantwoordelijk voor, en ik weet dat veel boeren dat ook doen. Ook bedrijven rond boeren moeten de hand uitsteken. We zijn samen verantwoordelijk en moeten samen stappen vooruit zetten."

"Maatregelen die boeren zelf al hebben genomen, moeten erkend en genoteerd."

In het document Perspectief voor boeren staat: 'In elk geval zal in 2030, als tussendoel, de stikstofuitstoot moeten worden gehalveerd en moeten er maatregelen genomen worden om de natuur te herstellen.' Hoe wilt u dat gaan doen?

"Het allerbelangrijkste is borging. Sinds 2018 zijn al veel stappen gezet maar die

worden nog niet geborgd. Er zijn dus al reducties zijn al bereikt maar die staan nog niet op papier. Maatregelen die boeren zelf al hebben genomen, moeten erkend en genoteerd. Als niemand je vertelt hoe hard je rijdt maar wel dat je zachter moet rijden, dan weet je nog niet waar je aan toe bent. Daarnaast pleiten we voor doelsturing. En als je niet voor je ziet hoe je die doelen moet halen met innovatie of door te extensiveren, dan moet de overheid je de mogelijkheid geven om te verplaatsen of te stoppen."

Dat klinkt als het Bouwstenendocument.

"Het Bouwstenendocument is een eerste stap in de goede richting. De landelijke overheid moet het doel bepalen en de reducties borgen. In sommige gebieden kun je de natuur beschermen door stikstofreductie, in andere gebieden door de waterhuishouding beter te regelen. Je moet dus kijken naar wat nodig is, en niet met een grove bezem overal maar stikstof weghalen, als dat niet de belangrijkste factor is. De landelijke overheid is aan zet door structuurbeleid te maken waarin we twaalf jaar vooruit kijken. Ook willen we graag dat de Dienst Landelijk Gebied weer terugkomt. Die kan bijvoorbeeld door schuiven met land zorgen voor plekken waar jonge boeren door kunnen gaan. Dat DLG is nu weg, net als de productschappen. Maar dat waren plekken waar boeren, markt en overheid elkaar konden vinden. Dat is samenleven, van onderop. Niet van bovenaf alles klem zetten. De polder is weggesaneerd, en nu vragen we ons af

waarom overheid en boeren tegenover elkaar zijn komen te staan..."

Wat zijn uw plannen voor de PAS-melders?

"Borging maakt al duidelijk welke stappen sinds 2018 zijn gezet. Het is best mogelijk dat er pasmelders zijn die qua stikstof al een eind op weg zijn; op andere plekken zal meer nodig

Pieter Grinwis is lid van de Tweede Kamer voor de ChristenUnie

Welke kant wil uw partij op met de landbouw in Nederland?

"Wij geloven in rentmeesterschap met hoofdletters, waarbij natuur en landbouw niet tegenover elkaar staan. We willen een goede toekomst voor agrariërs, waarin ze worden aangesproken als vakman en ondernemer. Ik maak me wel zorgen over de toekomst, en dan vooral voor de jonge boeren. Zien zij het wel zitten om het bedrijf over te nemen? Het aantal boeren daalt. Het moet niet zo zijn dat

"Ik maak me wel zorgen over de toekomst, en dan vooral voor de jonge boeren."

"Ook willen we graag dat de Dienst Landelijk Gebied weer terugkomt."

zijn. Laat boeren zelf met oplossingen komen: innovatie, verplaatsen, stoppen, extensiveren. Daarmee krijg je zicht op stikstofruimte. Dat geldt ook voor

er over twintig jaar te weinig boeren zijn om voedsel te produceren en het landschap te beheren. Er is voldoende massa nodig voor de productie van voedsel, inclusief de keten daarachter. Nederland is een landbouwnatie en dat moet zo blijven."

Bedoelt u hiermee biologische en kringlooplandbouw?

"Nee, ik heb het over landbouw in algemene zin, dus ook gangbare boeren en tuin- en glasbouw. Biologische landbouw vinden wij belangrijk en een mooie manier van produceren, maar het is niet de enig goede manier van landbouw. De balans tussen milieu, grond, water en productie gaat daar wel makkelijker."

CU-minister Carola Schouten maakte zich sterk voor kringlooplandbouw.

"Dat klopt, en in onze voorstellen gaan de kringlopen zich ook meer sluiten. Maar daarbij denken we niet alleen aan Nederland. We exporteren het meest naar de gebieden in de ring Londen-Parijs-Berlijn. Dat is naar Europese begrippen regionaal gedacht. Bij kringloop hoort ook grondgebondenheid. Daarover praten we al veertig jaar in de melkveehouderij. Ik heb daarom met mijn NSC-collega Harm Holman een initiatiefwetvoorstel ingediend om die grondgebondenheid

interimmers. Eerst ruimte maken, dan verder vergunnen. Dat is de opgave voor de komende vier jaar. Maar het begint met het doel: weten waar je naartoe moet, anders weet je niet of je het kunt halen."

Foto: Leonard Walpot

goed te gaan regelen en tot een verantwoorde mestafzet te komen. De band tussen melkveehouderij en grond moet je vastleggen, anders zal die na het afschaffen van de derogatie te veel verdwijnen. Dat is ook niet in het belang van landschapsbeheer."

"Het allerbelangrijkste is dat er een geloofwaardig pakket met geborgde maatregelen komt."

Wat is volgens u op dit moment het grootste probleem in de landbouw?

"Dat is het stikstofslot, het is echt ongekend dat het kabinet daar niets voor elkaar heeft gekregen. Achteraf is iedereen ermee op de koffie gekomen, de positieve weigeraars, de PAS-melders en interimmers, en nog steeds is er geen enkel zicht op legalisatie. Dat gaat me zeer aan het hart, want dat ligt aan de overheid. Boeren zijn best in staat schoner te produceren, met minder emissies. Maar daar worden ze op dit moment totaal niet toe uitgedaagd. Daarom ben ik groot voorstander van doelsturing. Dat is niet vrijblijvend en het kan voor sommige boeren lastig

zijn, maar ik geloof dat daar veel meer te halen is dan de afgelopen jaren is gebeurd.”

Wat is daarvoor nodig?

“Het allerbelangrijkste is dat er een geloofwaardig pakket met geborgde maatregelen komt. Het is prima om de KDW uit de wet te halen, in ruil voor doel-gestuurde reductie van ammoniak, in plaats van werken vanuit theorie en modellen. Dat kan door beter te voeren, mest aan te zuren, innovaties toe te passen en in sommige gebieden minder dieren te houden. Extensivering kan bijvoorbeeld worden gecompenseerd door agrarisch natuurbeheer beter te belonen. Met zo'n pakket kan de vergunningverlening weer op gang komen. Nu lopen we aan tegen de zogeheten additionaliteit: stikstofruimte moet primair naar de natuur. Dat kunnen we alleen ondervangen door een effectief pakket van natuurherstelmaatregelen en minder uitstoot van ammoniak. Pas

dan gaat de rechter weer vergunningen afgeven. Dat had al geregeld moeten zijn door doelsturing. De minister heeft goede stappen gezet, maar ze heeft niet doorgepakt.”

Is Brussel het probleem?

“De starheid van Brussel frustriert mij wel. Er is veel aandacht voor natuurbehoud en herstel, maar landschapsontwikkeling is minder in tel. Maar binnen Brusselse regels kan ook nog wel wat. Van Brussel mogen de Natura2000-gebieden niet achteruitgaan, dus daar moeten we aan de bak. En dat kan ook, dat laten boeren zelf zien. Wat wel te streng is, is de nitraatrichtlijn in bepaalde gebieden. Grasland bijvoorbeeld kan meer hebben dan nu mag.”

U zegt dat belangen van agrariërs en de natuur niet tegenstrijdig zijn. Maar u wilt wel een verbod op glyfosaat en andere gewasbeschermingsmiddelen.

“Er is veel aandacht voor natuurbehoud en herstel, maar landschapsontwikkeling is minder in tel.”

“Wij bepleiten alleen een specifiek verbod op glyfosaat bij groenbemesters en het resetten van grasland. Maar voor sommige zaken blijf je het nodig hebben. Ook hier kan innovatie helpen. Precisielandbouw en spot-spraying kan voor enorme reductie van gewasbeschermingsmiddelen zorgen. Ook gewasveredeling en biologische bestrijding dragen bij aan een goede balans. Gewasbescherming is duur, een boer spuit niet voor de lol.”

Foto: Nienke van Denderen Fotografie

oneindig veel zoet water en een goede bodemgesteldheid. De verschillende categorieën boeren kunnen prima naast elkaar bestaan. Nederland is een klein land. Wat in Nederland export is, telt in andere landen als regionaal. Het is een utopie om alleen voor ons eigen land te willen produceren. Zelfs al zouden we alleen biologische of kringlooplandbouw hebben, dan nog is de vraag niet weg, en daarin wordt dan voorzien door andere landen.”

“Nederland is een klein land. Wat in Nederland export is, telt in andere landen als regionaal.”

Oneindig veel zoet water, zegt u, maar met water hebben we toch ook een probleem?

“We moeten zeker zuinig zijn op water, dat geldt voor iedereen, boer of niet. In Zeeland zijn er problemen met verzilting, op zandgronden is er ook minder vanzelfsprekend voldoende water.”

Wat is volgens u op dit moment het urgentste probleem in de landbouw?

“Altijd als ik boeren spreek, valt me op dat ze vooral handelingsperspectief missen. Stikstof is een urgent probleem en daarvoor voelen ook boeren zich verantwoordelijk. Maar ze weten niet welke maatregel standhoudt. Daarom investeren ze niet meer, want waarom zou je tienduizenden euro's uitgeven

aan een nieuwe stalvloer als je niet weet of die als maatregel wordt erkend?”

Wat zijn uw plannen voor de PAS-melders?

“Het probleem met PAS-melders is een juridisch probleem, een onrecht dat schreeuwt om een oplossing. PAS-melders hebben destijds te goeder trouw gehandeld, maar ze worden nu in de steek gelaten. Er zou een generaal pardon moeten komen voor PAS-melders, gekoppeld aan duidelijke doelen. Dan weet iedereen waar hij aan toe is. Duidelijkheid zou veel energie geven om nu echt iets te doen aan emissiereductie. Het is immers ook een economisch belang om de emissies terug te brengen.”

“Er zou een generaal pardon moeten komen voor PAS-melders, gekoppeld aan duidelijke doelen.”

Brussel zal niet willen meewerken aan een generaal pardon.

“We zitten in een regelmoeras. Er kan nu bijna niks van wat we als oplossing bedenken. Maar daar leg ik me niet bij neer. Regels zijn ooit gemaakt, die kun je ook veranderen. Ondertussen zegt Eurocommissaris Christophe Hansen

van Landbouw namelijk wel: ‘we kunnen geen boeren meer verliezen’, in verband met de voedselzekerheid in Europa. Dan moet de EC ook boter bij de vis geven.”

U wilt af van wat u noemt ‘eenzijdige stimulering’ van de biologische landbouw.

“De Europese Commissie wil dat 15 procent van de landbouw biologisch wordt, wij zitten op 4 procent. Biologisch boeren moet een intrinsieke keuze zijn van de boer, dat moet je niet met belastingen regelen.”

Niemand kan groen doen wanneer hij rood staat, is een van uw standpunten. Maar kun je ook rood staan omdat je niet groen doet?

“Ja, dat kan. Als je onvoldoende meegaat met de maatschappelijke vraag, kan dat ook slecht zijn voor je businessmodel. Maar de consument moet met de boodschappenwagen laten merken wat hij wil.”

U verwacht veel van innovaties. Algemeen wordt gedacht dat innovaties nog maar marginaal kunnen bijdragen.

“Dat komt omdat de innovaties die er zijn, niet juridisch zijn gevalideerd. Dat zijn heel moeizame en langdurige processen, waarbij de overheid zou moeten bijspringen. Een veelbelovende innovatie is bijvoorbeeld Kopros, een bacteriemengsel dat bij de mest wordt gevoegd en dat zorgt voor een ammoniakreductie van tientallen procenten. Boeren zijn altijd innovatief

geweest. Jarenlang is boeren gevraagd te intensiveren, dat hebben ze immers ook gedaan.”

Toch lijkt de nadruk op innovaties ook wel op maakbaarheid-denken: het houdt een keer op met meer-meer-meer.

“Dat is een terecht signalering, en daar zijn wij inderdaad niet van. De tijd van meer-meer-meer is voorbij. Maar innovatie is geen kunstje om de reductie lager te laten uitvallen. Regeneratieve landbouw is ook een vorm van innovatie, en een prachtige omschakeling. Als een boer biologisch wil gaan boeren en daar een boterham mee kan verdienen, dan juichen we dat van harte toe. Maar wij kiezen niet voor één methode.

“De tijd van meer-meer-meer is voorbij.”

De sleutel voor verandering ligt bij consument: als die meer wil betalen, kunnen boeren misschien wel met 20 procent minder koeien uit. Maar hier heel strenge normen hanteren en handelsakkoorden sluiten waarmee voedsel binnenkomt dat onder veel minder strenge voorwaarden is geteeld, dat is oneerlijke concurrentie.”

Foto: SGP

André Flach is lid van de Tweede Kamer voor de SGP

Welke kant wil uw partij op met de landbouw in Nederland? Kort door de bocht: bulk of biologisch?

“De vraag is of je een harde keuze moet maken tussen bulk of biologisch. Nederland heeft een vruchtbare delta,

DE STELLING

"EEN OVERHEID DIE MET ZICHZELF BEZIG IS, VERWAARLOOST DE BOEREN EN BURGERS"

Als je kijkt naar hoe het eraan toe gaat in Den Haag, dan klopt de stelling wel. Maar hoe het daar aan toe gaat, is het gevolg van wat in de samenleving al langer gebeurt. We luisteren niet meer naar elkaar: 'Als jij niet vindt wat ik vind, dan slacht ik je af', op sociale media of zelfs fysiek.

Om met de koning in de Troonrede te spreken: Het lijkt het wel of het gelijk van de één automatisch het ongelijk van de ander betekent. Ook in Den Haag wordt geen gesprek meer gevoerd. Dat gaat ten koste van mensen die geen huis kunnen vinden, hun boodschappen niet meer kunnen betalen. Van bedrijven die bergen administratief werk hebben, ook omdat de overheid onuitvoerbare regels verzint.

En de boer? Hij ploegde voort. Want in zijn eigen minisamenleving kijkt en luistert hij wél. En probeert hij uit alle macht zijn dieren dat te geven wat zij nodig hebben. Ook als de overheid hem tegenwerkt.

Joke Doeland, is manager van zorg- en logeerboerderij De Geitenmeijerij

Over welke overheid hebben we het? De Nederlandse overheid kent vier bestuurslagen: het Rijk, de provincies, de gemeenten en de waterschappen. Elk van deze vier overheden heeft een politieke kant, een bestuurlijke kant en een ambtelijke organisatie.

De politieke kant van elke overheid geeft richting aan het bestuurlijke en ambtelijke werk. Dat heeft alles met boeren en burgers te maken. Politici zijn de gekozen overheid. Boeren en burgers die teveel met zichzelf bezig zijn verwaarlozen de waarden van de politiek.

Dus boeren en burgers, kies in elke overheid de partij of politicus die jouw waarden deelt. Wie vanuit waarden politiek bedrijft, verwaarloost niemand. Op naar de stembus, boeren en burgers! Voor een overheid die bezig is met waarden in plaats van met zichzelf.

Dirk de Groot, docent/onderzoeker bij Aeres Hogeschool Dronten

De overheid is in mijn optiek de organisatie die ervoor moet zorgen dat alles in Nederland in goede banen geleid wordt. Maar daarbij staat ze altijd ten dienste aan de mensen van het land en moet ze opkomen voor de belangen van die mensen. Een heel belangrijke en verantwoordelijke taak. De overheid moet daarbij ook met zichzelf bezig zijn, want een organisatie die niet functioneert kan ook de belangen van het volk niet behartigen. Maar op het moment

dat de mensen binnen die organisatie vooral met zichzelf bezig zijn en voor eigen gewin handelen, dan moeten ze zo gauw mogelijk vertrekken. Alle betrouwbaarheid van het juist afwegen van de vele verschillende belangen in de samenleving is dan namelijk verdwenen.

Gea van de Weg – van Renselaar, akkerbouwer

Deze stelling roept snel iets van emotie op. Een populistische reactie ligt dan voor de hand. Over het algemeen is de overheid nog wel productief. Ik krijg nog belastingbrieven en er wordt bijvoorbeeld geïnvesteerd in defensie. Helaas is het ten aanzien van het stikstofbeleid een chaos. Rekken en uitstellen is niet iets nieuws, maar het neemt wel toe.

Het klinkt misschien vreemd, maar liever dat de overheid met zichzelf bezig is dan dat zij het beleid dat nu wordt voorgestaan tot wet maakt. We worden op heel veel fronten afgeremd en bestookt met wetgeving die niet veel oplevert, behalve onnodig werk.

Stel je verwachtingen van de overheid maar bij in plaats van steeds negatiever worden. Dat ligt wel in onze aard: klagen, alsmaar over problemen praten.

Laten we onze aandacht richten op wat wel goed gaat en dankbaarheid daarover delen. Sterke schouders, hoop houden. En als boeren en burgers je richten op eensgezindheid: minder ik, meer samen. Tel je zegeningen, ook bij tegenslag.

Jan den Boer, oud-veehouder, Pastorale Agrarische Coaching (CCA)

WIJ ZOEKEN COLLEGA'S

Boeren, burgers & buitenlui

DIE BIJ WILLEN VERDIENEN DIE BUITENLUCHT WILLEN OPSNUIVEN DIE BIJ EEN LEUK BEDRIJF WILLEN WERKEN

IEDEREEN MET GEZOND BOERENVERSTAND:
BELEEF 'T **BUITEN** BIJ VDBH WEST.

- + Integraal buitenruimtebeheer
- + Groenvoorzieningen en boomverzorging
- + Speel- en beleeftuinen
- + Specialist halfverhardingen

Waar we ook werken, we creëren altijd een mooie leefomgeving. Doe jij ook niets liever dan met buiten bezig zijn? Bel snel met Wilco Boender, en ontdek hoe jij bij ons het verschil kunt maken!

> 06 - 39 39 28 78

Wij zoeken:

- + Voorman aanleg speelplekken
- + Voorman onderhoud groenprojecten
- + Leerling hoveniers

BELEEF 'T **BUITEN.**

> VDBHwest.nl

ABZ
DIERVOEDING

Het beste dichtbij

www.ABZdiervoeding.nl

COÖPERATIE

ABZ

Coöperatie ABZ U.A. is een collectief van de sterke boerenveren ABZ Diervoeding, De Samenwerking, Broedged Diervoeding, Mest Helikopter en De VdB, Willem.

E.J. BOS
DIERVOEDING

Met zorg
voor diervoer

[ejbos.diervoeding](https://www.instagram.com/ejbos.diervoeding)

www.ejbos.nl

'Het Anker' bv
kuikenbroederij en pluimveebedrijf

Het adres voor duurzame en biologische jonge hennen

BOVANS BROWN

veel courante eieren
uitstekend nestgedrag
donkere schaalkleur
goede leefbaarheid
ook geschikt voor vrije uitloop

ISABROWN

hoge kilogramproductie p.o.h.
prettig gedrag in volière
goede leefbaarheid
robuust

robuust
goede leefbaarheid
veel courante eieren
uitstekend nestgedrag
ook geschikt voor vrije uitloop

DEKALB WHITE

Ochten
Telefoon: 0344-641349
Website: www.hetankerbv.nl
E-mail: administratie@hetankerbv.nl